

Міжнародні стандарти гендерної політики в секторі безпеки і оборони України

Стаття присвячена визначенню ролі гендеру в побудові національного сектору безпеки і оборони. Аналізуються основні міжнародні, регіональні та, пов'язані з ними, національні правові акти, що стали основою для впровадження гендерної компоненти в сектор безпеки і оборони України. Забезпечення гендерної рівності у секторі безпеки і оборони України стало одним із основних пріоритетних напрямів державної політики у сфері євроатлантичної інтеграції відповідно до стандартів та рекомендацій НАТО.

Ключові слова: сектор безпеки і оборони, права людини, гендер, гендерна політика, нормативно-правові акти, міжнародне право.

Постановка наукової проблеми. Наука про гендер є досить молодою, її поняття наразі формуються, і як будь-яка започаткована наука, що потребує обґрунтування, її положення спираються на фундаментальні знання, вироблені філософією права, теорією держави і права, міжнародним правом, дериватологією, іншими галузями.

Актуальність питання, що досліджується, зумовлене, насамперед, наявністю конфліктів та сучасними тенденціями трансформацій характеру бойових дій у всьому світові. Так набувають поширення та нових форм способи і методи ведення війни; фізична сила нині все частіше відіграє не найсуттєвішу роль на полі бою, віддається першість гібридним методам та інтелекту; особливого значення набуває застосування техніки і бойових навичок, наявність яких не залежить від гендерної приналежності.

Указом Президента України від 28 березня 2018 року № 89/2018 затверджено Річну національну програму під егідою Комісії Україна – НАТО на 2018 рік, відповідно до якої одним із основних завдань є забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в органах сектора безпеки та оборони України [1].

Інтегрування принципу прав та можливостей жінок і чоловіків в секторі безпеки і оборони переслідує такі цілі: врахування різних потреб безпеки і оборони, що залежать від багатьох індивідуальних факторів; урахування динамічності потреб сектору безпеки і оборони як в різноманітності завдань, так і в протидії гендерному насильству проти мирного населення та в середовищі військовослужбовців; забезпечення репрезентативного складу військовослужбовців; посилення демократичного громадянського контролю над правоохоронними органами, спецслужбами і збройними силами.

Дотримуючись вимог іноземних партнерів щодо забезпечення рівних прав у секторі безпеки і оборони, науковці і практики почали активно досліджувати дане питання. Зроблені ж висновки, на наш погляд, можуть бути корисними і поза межами такого дослідження, адже Україна на всіх намагається протидіяти явищу т.з. гендерної сліпоти шляхом посилення в суспільстві гендерної чутливості. Адже, очевидно, що гендерна компонента поступово інтегрується в систему більшості державних реформ України, серед яких реформа сектору безпеки і оборони України займає пріоритетне становище (відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [2]).

Аналіз останніх публікацій. Проблема гендерної рівності, у тому числі в секторі безпеки і оборони, досліджують у своїх роботах: Л.Г. Ковальчук, К.Б. Левченко, І.І. Ларинбасва, С.В. Полєніна, Л.О. Пономаренко, О.І. Суслєва, М.М. Чеховська, К.О. Чулкова, інші дослідники. Показово, що проблематика є цікавою переважно для жінок-дослідниць, які займають активну життєву позицію і часто вагомі посади. При цьому, говорячи про гендер, мова не має бути суто про права жінок, але саме в цьому аспекті існує більшість проблемних питань.

Так, дані за минулий рік свідчать, що максимум жіночого представництва у секторі безпеки і оборони України не перевищував ¼. Так, у системі Державної прикордонної служби України задіяно 24 % жінок (слід зазначити, що саме у цій структурі простежується найбільший приріст за рік +14% і

це є найвищий показник), Міністерства внутрішніх справ України – 23,5% жінок, у Національній поліції – 21,8%, у Національній гвардії України – 6,2% [3, с. 9], у лавах Збройних сил – близько 10%. У лавах Служби безпеки України тільки цьогоріч присвоєно звання генерал жінці [4], явище до цих пір майже унікальне для українських реалій.

Таке становище, а також факт, що про рівність як про аксіому і один з найважливіших постулатів демократії, що не потребує жодних пояснень, мова до цих пір не йдеться, і дало поштовх для дослідження.

Мета й завдання дослідження. Метою статті є дослідження впливу міжнародного та регіонального законодавства на сучасну гендерну політику національного сектору безпеки й оборони України, з подальшою актуалізацією необхідності внесення змін у завдання, воєнно-стратегічну концепцію та структуру національного сектора безпеки й оборони.

Виклад основного матеріалу. Віце-прем'єр-міністр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України І.О. Климпуш-Цинцадзе серед основних пріоритетів діяльності Кабінету Міністрів України виокремлює політику у сфері дотримання гендерної рівності та виконання завдань, спрямованих на її покращення, а саме мова йдеться про: перегляд і актуалізацію Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року, впровадження інституту радників з гендерних питань; упорядкування питання проведення гендерно-правової експертизи проектів нормативно-правових актів; запровадження гендерної освіти у вищих навчальних закладах сектору безпеки та оборони [5].

Нормами Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» ще у 2005 році було визначено поняття «гендерна рівність» як рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства [6]. Вважаємо, що на той час питання було пов'язане з вирішенням проблем домашнього насилля і проявів дискримінацій за ознаками статі, але визначення стало підґрунтям для впровадження гендерної рівності в сектор безпеки і оборони України.

Сучасні правові, демократичні держави рівність і свободу визнають базовими цінностями і гарантують їх, зокрема, і в сфері забезпечення безпеки. Впроваджуючи гендерний компонент, низка провідних зарубіжних країн (ФРН, Нідерланди, Норвегія, Італійська Республіка, Іспанія, Японія, Австралія тощо) досягли того, що жінки посіли найвищі посади у міністерствах сектору безпеки і оборони.

Свого часу Україна ратифікувала низку міжнародних правових актів, серед яких: Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.), Пекінська декларація і платформа дій (1995 р.), Резолюція Ради безпеки ООН «Жінки, мир, безпека» (2000 р.), перші з них стосувалися переважно загального принципу рівності і недопущення дискримінації відносно жінок, останні – спрямовані більше на посилення гендерної компоненти у сферу безпеки і оборони.

А відтак, забезпечення гендерної рівності у національному секторі безпеки і оборони стало одним із основних пріоритетних напрямів державної політики у сфері євроатлантичної інтеграції відповідно до стандартів та рекомендацій НАТО.

Так, Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок [7] було прийнято у 1979 році. Цю Конвенцію ще називають Жіночим біллем про права, що є однією з основних міжнародних угод з прав людини в системі ООН. Її норми юридично зобов'язують держави-сторони забезпечити повагу, захист та розвиток прав жінок, і спрямовані на захист від гендерно-зумовленого насильства, участь жінок у суспільному та політичному житті та ліквідацію дискримінації у питаннях зайнятості. При цьому норми Конвенції ґрунтуються на Загальній Декларації прав людини, що підтверджує принцип недопущення дискримінації і проголошує, що всі люди народжуються вільними та рівними у своїй гідності та правах і що кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені в ній, без будь-якої різниці, в т.ч. щодо статі [7]. Проте, прийняття Загальної Декларації прав людини виявилось недостатньо, нова парадигма соціальної рівності вимагала нового, адекватного, захисту і свого відображення в нормах права. Те саме відбувається і сьогодні.

У 2000 році було прийнято резолюцію Ради Безпеки ООН 1325, якою визнається, що: конфлікт по-різному впливає на чоловіків і жінок; необхідність спеціальних заходів для захисту жінок від сексуального насильства у зв'язку з конфліктом; стверджується необхідність суттєвого підвищення ролі жінок у прийнятті рішень, пов'язаних з миром та безпекою; а також необхідність застосування гендерної концепції в процесах забезпечення миру та безпеки. Після прийняття цієї резолюції було прийнято ще сім резолюцій щодо жінок, миру та безпеки, і разом вони складають програму дій «Жінки, мир та безпека» – основний документ, на який опирається гендерна політика [8].

У 2013 було ухвалено Загальну Рекомендацію 30 «Про роль жінок у запобіганні конфліктів, конфліктних і пост-конфліктних ситуацій». У ній наголошується на необхідності прийняття державами-членами національних планів дій щодо програм дій «Жінки, мир та безпека» і забезпечення підзвітності шляхом повідомлення про заходи, вжиті для здійснення програми дій [9].

Зазначені міжнародні правові акти дали серйозний поштовх впровадження гендерної політики в сектор безпеки і оборони як світу, так і України.

На регіональному рівні Україна керується своїми відносинами та угодами з НАТО, ЄС, ОБСЄ. Так, у питаннях реформування сектора безпеки та оборони та зобов'язання уряду України щодо реалізації євроатлантичних стандартів, процес планування та оцінки сил за програмою «Партнерство заради миру» включає мету щодо гендерної концепції. Ця мета передбачає завдання, які мають бути реалізовані протягом 2017-2020 рр. щодо усунення правових бар'єрів для забезпечення рівних можливостей та більшої присутності жінок в установах оборони та безпеки; створення мережі радників з гендерних питань у складі Міністерства оборони та Збройних Сил України; інституціоналізацію тренінгів з питань гендерної підготовки для всіх працівників оборони та безпеки; збільшення потенціалу для збору та надання інформації з поділом на статі, а також інтеграцію гендерної практики у процеси планування, виконання та оцінки операцій [10, с. 18].

Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, підписана главами держав Європейського Союзу, Урядом та Президентом України 27 червня 2014 року, також містить положення щодо гендерної рівності та рівних можливостей (у главі «Співробітництво у галузі зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей»).

План дій ОБСЄ з підтримки гендерної рівності став юридичним документом, що скеровує роботу ОБСЄ у цьому напрямі. У Плані дій зосереджується увага на включенні гендерної проблематики в структури та діяльність ОБСЄ та в структури держав-учасниць ОБСЄ, і зазначається, що рівні права жінок і чоловіків та захист прав людини мають важливе значення для миру, стабільної демократії, економічного розвитку, а отже, для забезпечення безпеки та стабільності в регіоні ОБСЄ [10, с. 19].

Визнаючи себе частиною європейської родини, Україна імплементує норми щодо гендерної політики у вітчизняне законодавство.

На національному рівні було прийнято План дій щодо жінок, миру та безпеки (до 2020 року) на виконання зазначеної вище в тексті резолюції 1325 «Жінки, мир та безпека», що передбачає такі напрями дії:

- миротворча та мирозахисна діяльність;
- участь жінок у встановленні миру;
- запобігання конфліктам та насильству;
- захист жінок і дівчат, які постраждали від конфліктів;
- надання допомоги та реабілітації постраждалих від конфліктів;
- моніторинг впровадження плану дій. Кабінетом Міністрів України

11 квітня 2018 року було прийнято Державну соціальну програму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року.

І зовсім нещодавно Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних силах України та інших військових формуваннях», яким внесено низку змін до положень Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» та Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України [11]. Цим Законом формально надано особам обох статей рівні можливості щодо проходження військової служби. Положення Закону скасовують обмеження щодо призначення жінок у добовий наряд чи відправлення у відрядження, закріплюючи принцип рівності – рівний доступ до посад і військових звань, рівну відповідальність.

При цьому, варто наголосити, що політика комплектації особового складу та збереження її за ознакою статі, має відбуватися з одночасною підтримкою жінок в установах сектора безпеки та оборони, включаючи положення, що дозволяють поєднувати жінці роботу з сімейними та піклувальними обов'язками.

Висновки. Аналіз міжнародного законодавства щодо впровадження гендерної політики дає змогу більш адекватно реагувати на сучасні виклики і загрози національній безпеці нашої державі, на мінливий характер і потреби сектора безпеки і оборони, підвищити стратегічну, оперативну та тактичну ефективність, створити представницькі сили безпеки, сформувати більш збалансований гендерний склад, що, у свою чергу, сприятиме його згуртованості та ефективності у різноманітних операціях.

На сьогодні на державному рівні мова ведеться про те, що існує нагальна потреба в розробленні спеціальних програм наставництва і тренінгів для збільшення професійного потенціалу жінок.

Про гендер і рівні права слід говорити і в межах спецкурсів (з прав людини, права країн – ЄС, НАТО та його імплементації у вітчизняне законодавство) у загальних закладах вищої освіти. Саме напрацювання сектору безпеки і оборони та знання філософії і теорії права мають стати підґрунтям для нових спецкурсів чи окремих лекцій.

Окрім того, зазначимо, що наука про гендер вже існує в правовій системі, про що мова велася на початку, а відтак правова наука потребує розширення категоріальної бази в області рівності статей, соціальної рівності, прав людини (потребують категоріального і правового досліджень такі поняття як «гендерна асиметрія в законодавстві», «гендерна чутливість», «гендерно-правова експертиза проєктів нормативно-правових актів» тощо)

Забезпечення гендерної рівності у секторі безпеки і оборони України стало одним із основних пріоритетних напрямів державної політики у сфері євроатлантичної інтеграції відповідно до стандартів та рекомендацій НАТО.

Ми погоджуємося, що в умовах, коли вся правова система орієнтується на досягнення мети – захист прав людини – рівноправ'я стає основним принципом фундаментальної правової науки, що дозволяє методологічно визначити способи реалізації і захисту прав, і власне стає принципом фактично демократичної і правової держави.

Джерела і література

1. Річна національна програма під егідою Комісії Україна – НАТО на 2018 рік, Указ Президента України від 28.03.2018 р. № 89/2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://president.gov.ua>.
2. Стратегія сталого розвитку «Україна-2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
3. Жінки. Мир. Безпека: Інформаційно-навчальний посібник з гендерних аспектів конфліктів для фахівців сектору безпеки / Заг. ред. К.Б. Левченко, Л.Г. Ковальчук – Київ, 2017. – 264 с.
4. Про присвоєння військового звання: Указ Президента України від 12.10.2018 р. № 323/2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://president.gov.ua>.
5. Климпуш-Цинцадзе І. Без впровадження гендерного компонента повноцінна реформа військової освіти неможлива / І. Климпуш-Цинцадзе [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>.
6. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 р. № 2866 // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 52 – Ст. 561.
7. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207.
8. Резолюція 1325 (2000) від 31.10.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_669.
9. Общая рекомендация № 30 от 01.11.2013 г., касающаяся положения женщин в условиях предотвращения конфликтов, в конфликтных и постконфликтных ситуациях [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://refworld.org.ru>.
10. Оцінка гендерного впливу на Сектор безпеки та оборони України 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ngu.gov.ua/sites/default/files/gender_assessment_report_ua_final_26_oct_2017_0.pdf.
11. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних силах України та інших військових формуваннях: Закон України від 6 вересня 2018 року № 2523-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-19>.

Булавина С., Давыдова Т. Международные стандарты гендерной политики в секторе безопасности и обороны Украины. Стаття посвящена определению роли гендера в построении национального сектора безопасности и обороны. Анализируются основные международные, региональные и связанные с ними национальные правовые акты, ставшие основой для внедрения гендерного компонента в сектор безопасности и обороны Украины. Сделан вывод о том, что правовая наука нуждается в расширении категориальной базы в области равенства полов, социального равенства, прав человека. Обеспечение гендерного равенства в секторе безопасности и обороны

України стало одним из основных приоритетных направлений государственной политики в сфере евроатлантической интеграции в соответствии со стандартами и рекомендациями НАТО. В условиях, когда вся правовая система ориентируется на достижение цели защиты прав человека, равноправие становится основным принципом фундаментальной правовой науки, позволяет методологически определить способы реализации и защиты прав и становится принципом фактически демократического и правового государства.

Ключевые слова: сектор безопасности и обороны, права человека, гендер, гендерная политика, нормативно-правовые акты, международное право.

Bulavina S., Davydova T. International Standards of Gender Policy in the Security and Defense Sector of Ukraine. The article is devoted to the definition of the role of gender in the formation of the national security and defense sector. The author analyzes the main international, regional and the related national legal acts that create the basis for the implementation of the gender component in the security and defense sector of Ukraine. The key findings of the study prove that legal science needs elaboration of the categorial framework, especially the categories denoting equality of sexes, social equality and human rights. Ensuring gender equality in the national security and defense sector has become one of the main priorities of the Ukrainian state policy in the field of Euro-Atlantic integration, which demands approximation to the NATO standards and recommendations. In modern societies protecting human rights has become the main goal of the whole legal system and the concept of equality is a fundamental principle of the legal science in general. It allows utilization of the appropriate methods and ways of the rights realization and protection. The principle of equality has become the determinant principle of life in a democratic and legal state.

Key words: security and defense sector, human rights, gender, gender policy, legal acts, international law.